

Archeológia vrcholného stredoveku

Why did medieval villagers buy earthenware? Pottery and consumer behaviour in the Valencian countryside (1280–1450)

LUIS ALMENAR FERNÁNDEZ

V tomto článku sa autor pokúsil hľadať odpovede na niekoľko otázok a to **koľko hlineného riadu vlastnili stredovekí vidiečania?** Či skutočne v briebehu vrcholného stredoveku kupovali vo väčšom množstve hlinený riad a prečo? Boli to pre nich lacné a cenovo dostupné produkty? Na aký účel tieto produkty potrebovali a ako ich používali? V podstate prečo stredovekí dedinčania nakupovali hlinený riad, keď si vedeli sami vyrobiť základnú keramiku. Kľúčovým slovom v článku je pojem „**earthenware**“, preto by bolo na začiatok vhodné vysvetliť fakt, že autor tento pojem používa na označenie hlineného stolového riadu a ostatných hlinených predmetov používaných pri stolovaní. Ako autor spomína v úvode, inovácie a ich šírenie, v tomto prípade keramiky, boli tradične spájané s mestami a to z jednoduchého dôvodu konania trhov a prítomnosti vyšších spoločenských vrstiev, ktoré boli ochotné investovať do tovaru a tým podporovať jeho rozvoj. **Keďže spotrebiteľia boli „hladní“ po novinkách, boli kladené nároky na vývoj keramiky po technologickej ale aj po vizuálnej/estetickej stránke.** Keramika si proste nemohla dovoliť „zastať v čase“, pretože by stratila pre spotrebiteľov atraktivitu. Vidiecke prostredie bolo naopak donedávna vnímané ako strohé, definované tradíciou a vyhýbajúce sa novým módnym trendom. Predpokladalo sa, že keramika na vidieku mala predovšetkým praktický a funkčný význam a do úvahy neprichádzala myšlienka, že by si vrcholne stredovekí vidiečania kupovali keramiku len tak pre potešenie. Najnovšie výskumy tento predsudok vyvracajú a prekvapivo ukazujú, že vrcholne stredovekí vidiečania sa aktívne podieľali na šírení novej inovatívnej keramiky a to už v 14. a 15. storočí. Spolu s novými zisteniami sa vynára otázka prečo vidiečania vo vrcholnom stredoveku začali nakupovať keramiku a čo ich k tomu viedlo? Vo vidieckom prostredí sa počíta do veľkej miery so sebestačnosťou. Takmer všetky základné produkty nevyhnutné na prežitie si ľudia na vidieku vedeli vyrobiť sami, vrátane keramiky. Fakt, že si keramiku začali kupovať svedčí o zmene myslenia a taktiež o zmene životných podmienok. **Tento článok konkrétne skúma spotrebiteľské správanie vidiečanov zo stredomorského kráľovstva Valencie.** Táto skúmaná oblasť bola založená v roku 1238 a bola integrovaná do aragónskej koruny. Nachádzala sa na východe iberského/pyrenejského polostrova a svojou výhodnou geografickou polohou, ktorá spájala obchodné siete umožňovala prekvitanie obchodu, priemyslu a trhov orientovanému poľnohospodárstvu. Keďže sa táto oblasť stala centrom exportu a boli tu vyvíjané intenzívne ekonomické aktivity vznikla tu sieť úradníkov – verejných notárov po ktorých zostali extrémne cenné dokumenty, čo sa tejto problematiky týka. **Do týchto dokumentov patria napríklad kúpne zmluvy, súpisy majetku/inventáru, registre pohľadávok či záveti. V prípade Valencie sú tieto záznamy zachované od 80. rokov 13. storočia.** Čo sa týka bližšie súpisov inventáru sú tieto záznamy fascinujúco podrobné a opisujú aj drobné predmety. **Napríklad popis keramických predmetov je individuálny, definuje každú položku zvlášť, opisuje počet, materiál a niekedy aj veľkosť a kvalitu** (dokonca aj keď sú predmety rozbité či poškodené), príležitostne sa tam opisuje aj na čo sa predmety **používali alebo ako boli zdobené.** O takýchto podrobných súpisoch hnutelného majetku sa nám na našom území môže len snívať a bolo by určite fascinujúce mať takéto zdroje aj na území Česka alebo Slovenska. Čo sa týka skúmania spotreby na základe týchto súpisov majetku treba brať do úvahy niektoré premenné napríklad to, že niektoré predmety mohli byť v dome roky a nakoniec boli predané, keď bol majiteľ chorý a to ešte pred nariadením inventarizácie. Niektoré predmety mohli byť zase skôr zdedené ako kúpené. Okrem toho súpisy zaznamenávajú tovar jednej osoby, tej, ktorá zomrela a ktorej majetky by mali byť prevedené na druhú osobu. To znamená, že inventáre neuvádzajú všetok

tovar v dome, pretože dokážu rozlíšiť tovar zosnulého od tovaru manžela/manželky, ak je ešte nažive. Z tohto dôvodu inventáre žien v zásade poskytujú neúplnejší obraz o majetku, keďže zahŕňajú len tovar spadajúci do vena. V každom prípade táto fascinujúca dokumentácia umožnila kvantitatívnu analýzu dedičských inventárov od konca 13. storočia. Konkrétne bolo preskúmaných 251 inventárov, ktoré pokrývali obdobie cca od roku 1280 až po rok 1450. Z geografického hľadiska sa tieto súpisy týkajú štyroch oblastí valencijského vidieka a sú to menovite Alcoi, Vilafranca, Morvedre a vnútrozemie mesta Valencie historicky nazývané Horta – sad. Ideálne by mala byť táto štúdia zameraná na prostých vidiečanov a mala by zahŕňať škálu od bohatých farmárov až po obyčajný ľud pracujúci v poľnohospodárstve. Keďže boli zo skúmanej vzorky vyradení všetci šľachtici dá sa považovať týchto ľudí za vidiečanov pretože žili v populáciách kde poľnohospodárstvo zohrávalo každodennú úlohu. Ako autor uvádza Alcoi a Vilafranca boli stredne veľké usadlosti s počtom okolo 1000 obyvateľov, Morvedre však bolo jedným z hlavných miest kráľovstva a populácia tu bola väčšia. Do štúdie bolo zahrnuté kvôli tomu, že asi polovica populácie boli roľníci. Podľa mojej úvahy fakt, že títo vidiečania neboli izolovaní ale boli v blízkosti mesta alebo sa dokonca nachádzali v rámci mesta nebolo žiadnym prekvapením, že boli v kontakte s „mestským životom“, obchodníkmi, trhom a mali väčšiu tendenciu k ovplyvneniu novými trendami ako vidiecke obyvateľstvo, ktoré bolo izolované a ďaleko od mesta. Ohľadom Horty, tam aj keď to bol vysoko intenzívne poľnohospodársky priestor, bol integrovaný pod ekonomické potreby mesta Valencia, takže tam podľa mňa tiež dochádzalo k stretom s mestským životom a jasnému ovplyvňovaniu vidieckych spotrebiteľov. V článku sa uvádza, že v týchto oblastiach boli v relevantnom množstve zastúpené aj sekundárne zamestnania ako sú remeselníci a obchodníci, no napriek tomu tieto oblasti dobové zdroje označujú za vidiecke kvôli väčšine obyvateľstva, ktoré sa zaoberalo poľnohospodárstvom. Zase sa budem opakovať ale nepochybne aj prítomnosť týchto remeselníkov a obchodníkov vo vidieckych oblastiach mala za následok zmenu v spotrebiteľskom správaní, keďže skrz nich boli pravdepodobne oboznamovaní s inovatívnymi druhmi tovaru, ktoré sa im mohli zapáčiť. Aby som sa ale vrátila ku kvantitatívnej analýze, pomocou ktorej sa autor v prvej časti článku snažil zistiť, či v tomto období nenastala výrazná zmena v získavaní/kupovaní hlineného riadu vidieckym obyvateľstvom, tak v tabuľke č. 1 môžeme vidieť údaje o vlastníctve keramiky v jednotlivých regiónoch. Okrem stolovej keramiky je tam zahrnutá aj keramika na skladovanie a keramika na varenie, takže je možné posúdiť vzťah medzi týmito predmetmi navzájom. Podľa tabuľky 1 zďaleka najväčší podiel inventárov čo sa týka zhruba prvej polovice 14. storočia tvorila hrubá, neglazovaná keramika obrovských rozmerov určená na skladovanie (veľkého množstva vína, oleja či iných produktov na predaj alebo vlastnú spotrebu). Tento tovar predstavoval približne 90 percent všetkej zaznamenatej keramiky vo vidieckom prostredí mesta Valencia (Horta, stĺpec A), ale aj v oblasti Alcoi (stĺpec B) a Morvedre (stĺpec C). Získavanie veľkého počtu tejto skladovacej keramiky, môže byť spôsobené práve obchodnou činnosťou, kedy bolo potrebné uskladňovanie veľkých množstiev tovaru. Napríklad Morvedre bolo významným centrom výroby a distribúcie vína, čo by potvrdzovalo predchádzajúce zistenie. Dá sa teda skonštatovať, že spotreba keramiky sa v polovici 14. storočia sústredila skôr na úžitkový tovar. Nasvedčujú tomu dôkazy v podobe obchodných zmlúv ale aj nálezy množstva tejto hrubej neglazovanej keramiky. Hlinená stolová keramika bola v týchto oblastiach veľmi málo početná a pravdepodobne bola vo väčšine domov nezvyčajná. V drivej väčšine nahradzoval hlinený materiál drevo. Napríklad v prípade mesta Valencia štúdia P. Lópeza Eluma ukázala, že 64 percent všetkého zaznamenaného stolového riadu v mestských inventároch bolo do roku 1350 vyrobené z dreva. Ku veľkej zmene však došlo v neskoršom období, zhruba od konca 14. storočia, kedy začal postupný nárast hlinenej stolovacej keramiky a došlo k úbytku skladovacej keramiky, Horta (stĺpec F) a Vilafranca (stĺpce D, E). Zdá sa, že všetky skúmané regióny odhaľujú spoločný proces a to zmenu v spôsobe, akým vidiecki spotrebiteľia získavali keramiku. Využitie tovarov vyrobených z hliny sa postupne vzdalovalo od prísne úžitkového používania ku používaniu estetickému/kultúrnemu. Ak sa

v 50. rokoch 14. storočia takmer 90 percent keramiky venovalo skladovaniu, v 50. rokoch 15. storočia bolo už len 60 % takéhoto druhu keramiky v Horte a ešte menej vo Vilafrance – hoci použitie hlinených nádob tu bolo vo všeobecnosti menšie, hlavne kvôli popularite drevených sudov. Čo sa týka porovnania údajov o vlastníctve stolnej keramiky a množstvách na vlastníka, v tabuľke 4 je uvedený súhrn údajov z rôznych oblastí Aragónskej koruny. Porovnaním údajov z Valencie spolu s údajmi z Katalánska v podobných obdobiach, môžeme pozorovať spoločný vzorec, v ktorom vlastnili viac keramiky spotrebiteľia vo väčších koncentráciách obyvateľstva, po nich nasledovali stredne veľké mestá a nakoniec menšie lokality. Ďalšou otázkou ktorú autor rieši je to ako je možné, že si mohli vidiečania dovoliť nakupovať v takom množstve hlinený tovar. Podľa tradičného vysvetlenia by sa dalo predpokladať, že sa to dá dosiahnuť zvýšením kúpnej sily. Kúpna sila je vlastne množstvo statkov a služieb, ktoré si je daná skupina obyvateľov schopná kúpiť vzhľadom na svoje príjmy, teda množstvo peňazí, ktoré má k dispozícii na nákup tovaru na trhu. Príjmy vidiečanov bývali z rôznych zdrojov, napríklad z námezdných prác či predaja na trhu. Dôležitým prvkom k poznaniu príjmov vidiečanov je rozpočet domácnosti, kde sa berie do úvahy množstvo premenných, ktoré ho ovplyvňujú. Aby bolo možné posúdiť či bola keramika cenovo dostupná, najprv je potrebné stanoviť úroveň výdavkov na tento tovar, teda je potrebné zistiť aká bola vtedy cena keramiky. Stredoveké inventáre z tohto regiónu bežne nezahŕňali ocenenie uvedeného tovaru. Rozlúsknutím ako zistiť ceny keramiky je nahliadnutie do záznamov o verejných dražbách (almonedes), dokumentoch, ktoré často nasledujú po dedičských súpisoch majetku. Vo Valencijskom kráľovstve sú tieto almonedy zachované v notárskych záznamoch z 80. rokov 14. storočia, a pravdepodobne sa tieto dražby konali vo veľkých mestách. Dokumenty tohto charakteru sa našli len pre oblasti Valencie a Vilafranca, teda ceny keramiky bolo možné zistiť iba v týchto oblastiach. Ceny stanovené v týchto dokumentoch sú však pravdaže len z druhej ruky a líšia sa od cien z prvej ruky. Pravdepodobne náklady na nákup keramiky boli také nízke, že to nestálo o notársky zápis, preto nákup keramiky z prvej ruky nezanechal v dokumentoch stopy. V tabuľke 5 sú zhromaždené ceny keramiky zo 44 verejných aukcií vo Valencii a Vilafrance za prvú polovicu pätnásteho storočia. Môžeme vidieť, že hodnota hlineného tovaru bola v oboch lokalitách určená do značnej miery jeho veľkosťou. Nádoby na skladovanie mali markantne vyššie ceny, ktoré stúpali s rastúcou veľkosťou nádob. Vyzerá to tak, že tento tovar bol skutočným objektom investícií, naproti tomu stolovacia keramika a keramika na varenie mala rapídne nižšie ceny a dá sa o nej povedať, že to bol dosť lacný a dostupný tovar. Je však otázne, aký bol dôvod takýchto nízkych cien, boli naozaj také nízke alebo to bolo vplyvom cien z druhej ruky? Informácie uvedené v tabuľke 5 podporujú aj iné zdroje, napríklad ceny keramiky vyplývajúce zo zmlúv medzi hrnčiarimi a obchodníkmi, preto by mali byť tieto údaje relatívne spoľahlivé a mali by poskytnúť odhady výdavkov vidieckych domácností na keramiku. Na posúdenie toho, aký mohol byť ročný rozpočet vidieckych usadlostí poslúžili v článku práce Furia a Vicana. Odhaduje sa, že asi 5 hektárov pôdy, čo bola štandardná veľkosť vidieckeho statku vo Valencii v 15. storočí, by mohlo priniesť produkciu asi 50 hektolitrov obilnín. Z toho množstva však treba odpočítať množstvo na budúcu sadbu asi 12,5 hl a treba tiež odpočítať množstvo určené na vlastnú domácu spotrebu (v bežnej 4-člennej valencijskej rodine 12 hl/rok) náklady by mohli byť teda okolo 25 hl. Teda asi polovicu produkcie mohli speňažiť na trhu. Pre väčšinu vidiečanov, ktorí žili prevažne zo svojho rodinného statku a doplnkovo sa uchýľovali k námezdnéj práci (u veľkostatkárov), by tieto príjmy mali predstavovať dostatočné pokrytie všetkých nákladov počas celého roka. Poslednou časťou nad ktorou sa autor zamýšľa je potreba hľadania alternatívnych vysvetlení, prečo došlo k zvýšeniu spotreby keramiky. Jedným z vysvetlení môže byť šíriaca sa „kultúra pitia“, avšak háčik je v tom, že v inventári vidiečanov absentujú (alebo sú zastúpené v malom množstve) špecializované predmety, ktoré by sa jednoznačne dali k tejto kultúre priradiť. Naopak, vedúcu úlohu, v rozšírení stolovej keramiky na vidieku mali misy. Ak som to dobre z článku pochopila tak, v polovici 14. storočia bola najčastejšia zelená keramika, ktorá bola neskôr nahradená modrou keramikou, ktorej najčastejšou formou boli misy rôznych

veľkostí. Autor špekuluje že práve tento štýl stál za nárastom vidieckej spotreby hlineného riadu. Ďalej uvádza, že aj v **Horte sa rozmohli výrobné centrá tejto modrej keramiky,** ktorá sa určite vyvážala aj do mesta Valencie a tieto výrobky dozaista poznali a kupovali obyvatelia Horty. Vzápätí však autor píše, že sa dá len polemizovať o tom či obyvatelia tento tovar vlastnili. Dôvod by mal byť, že notári nezaznamenávali farby tohto tovaru, zaznamenávali ale napríklad nádoby s kovovou glazúrou. Tieto výrobky pripomínali vzhľadom kovové luxusné tovary, vidiečania ich poznali a s obľubou kupovali. Myslím si, že dôvod bol jasný. Rastúci záujem o stolovanie a kultivovanosť v súkromí ale aj v prípade hostí pred ktorými mali potrebu (ako je to dodnes) sa trochu vytiahnuť, odlíšiť alebo si keramiku kupovali len kvôli estetike a kráse aby ju mali vystavenú a mohli sa ňou kochať. Dôkazy toho, že si tieto predmety mohli kúpiť len pre jednoduchý fakt, že sa im páčili, môžeme nájsť v niekoľkých **inventároch ukazujúcich príklady keramických predmetov vystavených v komorách, napríklad „dve malé lesklé misky“, ktoré mal vo svojej komore laurador Jaume Mojolí a laurador Berenguer Palau, obyvateľ Vilafrancy, mal vo svojej komore na drevených doskách svoj hlinený riad.** V niektorých prípadoch inventáre odhaľujú, že hlinený riad sa nachádzal v rôznych škatuliach a truhliciach, čo naznačuje zámer uchovania kvalitného tovaru na výnimočnú chvíľu. V iných prípadoch boli tieto kusy keramiky umiestnené na drevenej doske, na ktorej boli buď uskladnené alebo vystavené, ťažko povedať. **Niektoré inventáre uvádzajú keramiku zviazanú a zavesenú priamo na stenách vidieckych domov, napríklad Domingo Bernat, laurador z Cataroje (Horta), mal v roku 1450 „šesť malých misiiek na stene svojho domu.** V takýchto prípadoch musel byť tovar s istotou cenený pre svoje estetické kvality.

Záverom, hlinený riad sa stal v priebehu neskoršieho stredoveku populárnym medzi vidiečanmi z Valencie. Tieto predmety boli pravdepodobne lacným a cenovo dostupným tovarom, ktorý sa dal ľahko získať z príjmov, ktoré produkovali vidiecke statky dedinčanov a všetko nasvedčuje tomu, že rast spotreby keramiky súvisel s vyšším pocitom kultivovanosti vo vidieckych domácnostiach.